

З огляду на вищезазначене можна дійти висновку, що ступінь небезпеки злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості полягає не лише в його аморальності, а й у небезпечності наслідків, завдає шкоди нормальному розвитку дітей, травмує їхню психіку та впливає на подальші взаємовідносини з особами протилежної статі.

Природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, характеризу-

ються наявністю добровільної згоди потерпілої та прямим умислом щодо вчинення дії сексуального характеру винним та усвідомленням ним віку потерпілої.

Розбещення неповнолітніх являє собою вчинення різноманітних дій сексуального характеру, за винятком статевих зносин з особою такі дії виконуються у формі інтелектуального та фізичного розбещення та вчиняються відносно особи, яка на момент вчинення злочину не досягла шістнадцятирічного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 13.10.2019).
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA96-%D0%B2%D1%80>.
4. Кримінальний кодекс. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2001. №25-26. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Кримінально-Процесуальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.10.2019).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії ВР Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 13.10.2019).
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.
9. Стеблинська О.С. Кримінальне право. Особлива частина : підручник. Київ : Ін-т крим.-викон. Служби, 2014. 358 с.
10. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи. Міністерство охорони здоров'я України. 1995. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95> (дата звернення 13.10.2019).
11. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

УДК 343.93

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.4.97>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE AS A SUBJECT OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH

Носач А.В.,

кандидат юридичних наук, докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглядаються різні підходи щодо концепції розуміння територіальної цілісності як невід'ємної частини держави. На основі цих концепцій було проведено кримінологічний аналіз злочинів проти територіальної цілісності України. Виявлено фактори, що провокують та породжують процеси незаконної зміни території держави. Особлива увага приділяється неоднорідним соціальним групам (національним, етнічним) як потенційним носіям ідеї самовизначення і, як наслідок, поділу певних територій.

Зважаючи на тривалий характер та різноманітність загроз територіальній цілісності України, існує нагальна потреба розслідувати злочини проти територіальної цілісності України. Своєчасне виявлення причин, умов та процесів, що визначають злочинність, а також реагування державних структур як на внутрішні, так і на зовнішні посягання на територіальну цілісність України унеможливить поділ державної території (зовні) та посилить її внутрішню єдність (з середини).

Підкреслюється, що злочинність як об'єктивно існуюче явище не є чимось чужим для суспільства, оскільки останнє є його генетичним джерелом. Суспільство встановлює межі допустимої поведінки, порушує їх, а також зазнає шкоди, заподіяної злочинами. Злочини проти територіальної цілісності держави мають наслідки для всього населення України, оскільки визначене Конституцією України право власності на державну землю належить українському народові. Тому долю території держави, а не окремої її частини або органів державної влади чи місцевого самоврядування, може вирішити лише народ України як єдиний і повний власник. Таким чином, із порушенням територіальної цілісності держави порушуються конституційні права цілої нації, кожного громадянина.

В умовах глобальної інтеграції збереження територіальної цілісності є основою для утвердження суверенної влади, незалежності держави, визнання та підтвердження недоторканності кордонів, запорукою розвитку та функціонування всього українського народу. Таким чином, проведення кримінологічного дослідження злочинів проти територіальної цілісності держави є нагальною потребою.

Встановлення причин та умов, особи злочинця, а також процесів, що визначають злочини проти територіальної цілісності, повинні заповнити відсутність досвіду протидії цим злочинам та відновити цілісність та єдність української території.

Ключові слова: територіальна цілісність, територія, держава, злочинність, причини, умови, соціальні групи.

The article discusses different concepts of understanding territorial integrity as an integral part of the state. Based on these concepts, a criminological analysis of crimes against the territorial integrity of Ukraine was carried out. The factors that provoke and give rise to processes of illegal change of state territory are identified. Particular attention is paid to heterogeneous social groups (national, ethnic) as potential carriers of the idea of self-determination and as a consequence of the separation of certain territories.

Given the long-term nature and diversity of existing threats to Ukraine's territorial integrity, there is an urgent need to investigate the determination of crimes against Ukraine's territorial integrity. The timely identification of the causes, conditions and processes that determine

crime, as well as the response of state structures to both internal and external encroachments on the territorial integrity of Ukraine will make it impossible to divide the state territory (from the outside) and strengthen its internal unity (from the middle).

It is emphasized that crime, as an objectively existing phenomenon, is not something alien to the public organism, since the latter is its genetic source. The society establishes the limits of permissible behavior, violates them itself, and also suffers from the harm caused. Crimes against the territorial integrity of the state have consequences for the entire population of Ukraine, since the basis of the Constitution of Ukraine the ownership of state land belongs to the Ukrainian people. Therefore, only the people of Ukraine, as the sole and full owner, can decide the fate of the territory of the state, and not a separate part of it or state or local self-government bodies. Thus, with violation of the territorial integrity of the state, the constitutional rights of the whole nation, every citizen are violated.

In the context of global integration, the preservation of territorial integrity is the basis for the assertion of sovereign power, the independence of the state, the recognition and affirmation of inviolability of borders, the key to the development and functioning of the entire Ukrainian people. Thus, conducting a criminological investigation of crimes against the territorial integrity of the state is not only urgent but also an urgent necessity.

Establishing the causes and conditions, the identity of the offender, as well as the processes that determine crimes against territorial integrity, should fill the lack of knowledge and experience in countering these crimes and restore the integrity and unity of the Ukrainian territory and its integrity.

Key words: territorial integrity, territory, state, crime, causes, conditions, social groups.

Постановка проблеми. Сучасною, як і багатовіковою, запорукою стабільного розвитку та функціонування держави є збереження її територіальної цілісності. Сучасний прогресивний розвиток більшості країн світу не спроможний вирішити питання територіальної цілісності і недоторканості, в результаті чого деякі держави стикаються із проблемами анексії, сепаратизму, сецесії та загрозою агресивних військових дій.

Наша держава сьогодні стикнулася одразу з декількома проблемами, що створюють загрозу для територіальної цілісності України. Майже п'ять років Україна намагається стабілізувати ситуацію на сході країни, а також повернути Автономну Республіку Крим до складу України.

Ураховуючи тривалість та різноплановість існуючих загроз територіальній цілісності України, назриває нагальна необхідність дослідження детермінації злочинів проти територіальної цілісності України. Своєчасне виявлення причин, умов та процесів, що детермінують злочинність, а також відповідна реакція державних структур як на внутрішні, так і зовнішні зазіхання на територіальну цілісність України унеможливить розчленування державної території (ззовні) та зміцнить її внутрішню єдність (ізсередини).

Мета – за допомогою кримінологічного аналізу віднайти причини та умови, які породжують злочини проти територіальної цілісності України у цілому та у свідомості окремих соціальних груп, що допоможе повернути нашій країні цілісність і недоторканість державної території.

Виклад основного матеріалу. Питання збереження територіальної цілісності відбивається для нашої держави не тільки втратою, у сподіванні тимчасовою втратою, окремих частин території, руйнацією інфраструктури, економічними збитками, екологічною шкодою, але й безповоротною втратою людських життів.

Для вирішення цього питання необхідно з'ясувати сутність територіальної цілісності як базової ознаки держави, юридична природа якої визначається суверенною владою, юрисдикцією та територіальним верховенством держави.

Безумовно, територія постає однією з основних ознак держави та найважливішим елементом пізнання сутності держави як форми політичної організації суспільства, фундаментом побудови системи органів державної влади та місцевого самоврядування, що спрямований на успішне вирішення проблем раціональної організації держави [1, с. 5–10]. Із запропонованих характеристик території цілком очевидно, що «територія» – це категорія не тільки держави, як політичного утворення, а й певної частини населення, яке проживає на конкретно визначеній території.

Зв'язок категорій «територія» і «держава» та «територія» і «населення» є дуже тісним та історично обумовленим. Французький державознавець Л. Дюгі зазначав, що «колективність може бути державою тільки тоді, коли вона осіла на території з визначеними межами. Без цього немає держави. Може існувати ціла соціальна група, в ній може виникнути навіть політична влада, але ця колективність,

дійшовши навіть до політичної диференціації, не складає і не може становити держави» [2, с. 128]. Держава, таким чином, передбачає територію як частину державної організації. Іншими словами, територія як частина земного простору є необхідною умовою існування держави, матеріальною основою життя організованого в державу суспільства [3, с. 113].

Визначившись із терміном «територія», цілком закономірно постає питання захисту цієї території, а саме збереження територіальної цілісності. Зазначене питання являється об'єктом вивчення різних наук (філософія, право, економіка, історія), оскільки збереження територіальної цілісності є запорукою геополітичного існування держави та вільного розвитку всього населення цієї держави.

Розглянемо декілька концепцій, присвячених дослідженню територіальної цілісності держави. Так, А. Кейсеса визначає територіальну цілісність держави як «елемент державної єдності, який характеризує незмінність кордонів держави, територіальну єдність та недоторканість території держави, яка історично сформувалась та проживаючих на певній території» [4, с. 207]. Дотримуючись даної дослідницької логіки, важливу роль у реалізації механізму забезпечення територіальної цілісності держави вчений відводить судовим інструментам вирішення територіальних суперечок у межах єдиного конституційного простору. А на основі цього формується висновок, що «рішення органів конституційної юстиції, які прямо або опосередковано пов'язані з питаннями територіальної цілісності держави, являють собою певну форму конституційної контрольної діяльності за органами публічної влади» [4, с. 209].

Близьким до наведеного вище є підхід Ф. Фукуями, в межах якого вчений здійснює методологічну спробу детального аналізу понять «державна єдність» та «територіальна цілісність». Виходячи із цього, під державною єдністю вчений розуміє «невід'ємну умову державного буття та основу мирного співіснування різних державних утворень, яка є гарантом їхньої стабільності, протистойть множинності їхньої розколотості, непередбачуваності, аморфності та некерованості» [5].

Це свідчить про те, що саме внутрішньодержавна єдність є умовою забезпечення її територіальної цілісності, адже різні дезінтеграційні фактори, які порушують єдність у межах держави, руйнують потенціал її «функціональної сили», а відтак слугують потужним «функціональним мотиватором» для порушення цілісності її території. Аби зберегти державну єдність, мають бути структурно вибудовані державно-правові відносини, які іманентно гарантують територіальну цілісність держави, яка є індикатором «повного суверенітету держави над всією її територією» [5].

У межах політологічного аналізу значну концептуальну цінність містить концепція А. Ейде, в межах якої вченим розмежовано поняття «територіальна цілісність», «державна цілісність» та «територіальна недоторканість». Виходячи з даної дослідницької логіки аналізу територі-

альної цілісності, вчений установив співвідношення між поняттями «суверенітет», «право народу на самовизначення», «недоторканність територій», «непорушність державних кордонів» [6].

При цьому вчений наголошує на доцільності правильного трактування права на самовизначення, оскільки в більшості випадків його тлумачення зводиться до «санкціонування та заохочення до будь-яких дій, які вели б до розчленування або повного порушення територіальної цілісності чи політичної єдності суверенних та незалежних держав, які діють згідно з дотриманням принципу рівноправ'я та самовизначення народів» [6].

Аби уникнути певних методологічних колізій у трактуванні сутності територіальної цілісності, вчений наголошує на доцільності використання поняття «рухома» та «нерухома територія». З огляду на це під «нерухомою державною територією» він розуміє «сукупність територій держави, включаючи відокремлені від основної території кордонами інших держав та юридичну територію консульств та посольств, розміщених за кордоном, які також вважаються територією відповідної держави» [7, с. 43].

До «рухомої державної території» вчений відносить кораблі, літаки, космічні станції, трубопроводи, які функціонують під прапором певної держави і на які поширюється дія її законів. З огляду на це «непорушність державних кордонів та стабільність встановленого для них режиму слугує гарантією безпеки держави» [7, с. 47].

Відповідно до цього захист державних кордонів є стратегічною складовою системи забезпечення безпеки сучасної держави. Важливе значення в межах даного аналізу має також концепція Ж. Якобсона, який розкриває сутність територіальної цілісності в контексті реалізації принципу недоторканості кордонів, що є важливою умовою вирішення питань захисту державних кордонів, які є суттєвими для забезпечення міжнародної безпеки у всьому світі. Виходячи із цього, на думку вченого, аби гарантувати захист територіальної цілісності держави, необхідно враховувати природу функцій державного кордону у сучасному світі. Дотримуючись традиційної класифікації, до таких функцій він відносить:

– розподільну (бар'єрну) (коли держава за допомогою інструментів митної політики та юридичних норм обмежує можливість взаємодії між країнами шляхом обмеження чи припинення просування громадян, товарів, капіталів та навіть інформації);

– об'єднувальну (контактну) (коли в межах прикордонних районів формуються особливо тісні контакти, які утворюють так звані «зони взаємодії національних господарств» між сусідніми державами) [8, с. 25].

Із наведених вище концепцій територіальну цілісність, як основний атрибут території держави, можна охарактеризувати такими рисами:

1) територія – невід'ємна ознака державності, в межах якої держава від імені свого народу здійснює територіальне верховенство, де влада держави є вищою владою по відношенню до всіх осіб, об'єднань та організацій, які перебувають на визначеній території;

2) цілісність території – сутнісна характеристика території суверенної держави, яка передбачає наявність на визначеній території суверенітету конкретної держави і унеможливує розповсюдження влади інших держав;

3) територіальна цілісність держави визначається непорушністю її державних кордонів, правовий статус яких визначається національним та міжнародним законодавством.

Таким чином, територія, як обов'язкова ознака будь-якої держави та її цілісність, як стан території держави з точки зору його просторових параметрів (єдність та неподільність), знаходяться під захистом як кожної окремої держави, так і всього міжнародного співтовариства.

Соціальна цінність територіальної цілісності України простежується через національне законодавство. Територіальне верховенство України було реалізовано Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Подальше утвердження кордонів України було закріплене Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року і нарешті набуло закріплення в Основному Законі України, зокрема, ст. 2 Конституції України проголошує цілісність і недоторканність у межах існуючого кордону; ст. 17 визначає захист територіальної цілісності однією з «найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу»; ст. 157, що забороняє зміни Конституції в ряді випадків, серед яких і той, коли вони можуть бути спрямовані на порушення територіальної цілісності України.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 «держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність – є об'єктами національної безпеки» (ч. 1 ст. 3), а також «державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України визначені як фундаментальні національні інтереси України» (ч. 3. п. 1 ст. 3).

Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» основними цілями цієї Стратегії визначає «мінімізацію загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаного державного кордону України» (розділ 1), а також основними напрямками державної політики національної безпеки України визначає «відновлення територіальної цілісності України та цілісності демократичних інститутів на всій її території, реінтеграцію тимчасово окупованих територій після їхнього звільнення, що є стратегічним завданням політики національної безпеки» (розділ 4 п. 4.1.).

Що стосується кримінального законодавства, то територіальна цілісність вперше згадується у кримінальному законі тільки із внесенням змін до ст. 62 КК 1960 р. Законом України від 11 жовтня 1991 р. До набуття чинності чинним КК аналізований склад злочину був передбачений ст. 62 КК 1960 р., яка мала назву «Посягання на територіальну цілісність України» (остання редакція – від 24 грудня 1993 р). Сучасний кримінальний кодекс передбачає відповідальність за посягання на територіальну цілісність та недоторканність України (ст. 110) та фінансування дій, вчинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2).

Таким чином, територіальна цілісність держави є обов'язковою та необхідною складовою частиною суверенної держави, що забезпечує життєздатність країни у визначеному та визнаному географічному просторі, який характеризується політичною єдністю, а також непорушністю конституційного права народу на зміну території України і на право власності Українського народу на об'єкти (земля, її надра, водні та інші природні ресурси) в межах території України.

Дотримання територіальної цілісності гарантує збереження суверенітету на визначеній території, який цікаво порівнюється: «для держави суверенітет – як життя для людини» [9, с. 209]. У продовженні цієї ідеї дозволимо собі таке порівняння: територіальна цілісність держави – як тіло для людини. Таким чином, втрати будь-яких частин тіла можуть мати негативні наслідки різного характеру, аж до таких, що несумісні з життям.

Такий концептуально різноплановий підхід до розуміння територіальної цілісності держави, беззаперечно, необхідний під час вирішення питання недопущення злочинних посягань на територіальну цілісність держави.

Багатогранність цього питання дасть змогу всебічно виявити та проаналізувати фактори, що детермінують злочини проти утвердження та збереження територіальної цілісності.

Під детермінацією злочинності розуміють процес взаємодії різнорідних соціальних і природних факторів (детермінант), що має своїм наслідком існування злочинності, її систематичне відтворення, появу новітніх її різновидів і форм прояву, негативних зміни у стані (зростання рівня, ускладнення структури, географії тощо). Кримінологічне вчення про детермінацію злочинності виходить із розуміння комплексності, системності, багаторівневості та безперервності процесу відтворення злочинності. У структурно-функціональному зрізі остання постає як дія окремих груп детермінант – явищ і процесів, існування, дія (взаємодія) яких впливає на збереження чи погіршення стану злочинності [10, с. 63].

Відомо, що злочинність, як об'єктивно існуюче явище, не є чимось чужорідним для суспільного організму, оскільки останній є її генетичним джерелом. Соціум встановлює рамки дозволеної поведінки, сам їх порушує, а також потерпає від завданої шкоди. Злочини проти територіальної цілісності держави мають наслідки для всього населення України, оскільки основами Конституції України право власності на державну землю належить українському народу. Отже, вирішувати долю території держави може тільки народ України, як єдиний і повноправний власник, а не окрема його частина або державні органи чи органи місцевого самоврядування. Таким чином, із порушенням територіальної цілісності держави порушуються конституційні права всього народу, кожного громадянина.

Протистояння злочинам проти територіальної цілісності потребує вирішення багатьох питань, які безпосередньо входять у предмет вивчення кримінології та є об'єктом її дослідження.

З'ясування причин і умов злочинів проти територіальної цілісності не обмежуються недоліками в таких сферах життєдіяльності суспільства, як економічна, соціальна, правова, культурна, а також торкаються сфери обороноздатності країни та міжнародних відносин, національних, етнічних, мовних і релігійних питань. Встановлюючи фактори, що породжують і сприяють злочинам проти територіальної цілісності, необхідно також розуміти природу їхнього походження. У цьому сенсі вони можуть поділятися на зовнішні і внутрішні, а також мати подвійну природу походження. В останньому випадку необхідно встановити причину виникнення конфлікту, спірного питання (наприклад: у середині держави) та причину підтримки цього конфлікту (наприклад: ззовні).

Варто пригадати, що посягання на територіальну цілісність України, після отримання незалежності у 1991 році, у 2014 році не нове для нас явище, перші зазіхання відбулися у 2003 році із приводу приналежності острова Тузла та вод навколо нього. Того часу це питання не було остаточно вирішено, оскільки «у липні 2005 року в результаті чергових консультацій України та Російської Федерації 12-13 липня прес-служба МЗС України оголосила, що Росія визнала приналежність України острова Тузла і «вод навколо нього». Проте в Департаменті інформації і друку МЗС РФ у відповідь на таку інформацію сказали: «Правовий статус острова Тузла залишається невизначеним» [11]. Недосягнення єдиної позиції, а можливо, дещо пасивна поведінка з українського боку призвели до ряду конфліктних ситуацій щодо внутрішньої єдності та недоторканності території України.

Після конфлікту навколо Тузли мали місце: президентська виборча кампанія 2004 р. із політехнологічними експериментами стосовно регіональних відмінностей в Україні; електоральний поділ на т. зв. «помаранчеві» та т. зв. «біло-сині» регіони; I з'їзд депутатів рад усіх рівнів у Севєродонецьку з ідеєю «Південно-Східної україн-

ської автономної республіки» та референдуму про зміну адміністративно-територіального устрою; визнання рядом місцевих рад Президентом В. Ющенка без відповідного рішення ЦВК; постмайданні дискусії про відмінності Заходу та Сходу країни; т. зв. «парад мовного суверенітету» навесні 2006 р.; рішення Міжнародного суду в Гаазі із приводу статусу острова Зміїний та визначення лінії розмежування шельфу та економічних зон України і Румунії; т. зв. «газові війни» України з Росією в 2005 р. та наприкінці 2008 – на початку 2009 рр. [12]; т. зв. Євромайдан – акція протесту проти призупинення урядом України процесу підписання угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, а по угоді, знову розподіл суспільства за двома векторами – Євросоюз або «Таможенний союз» (кінець 2013 – початок 2014 рр.); політичне втручання в релігійне життя є несприятливим фактором, що перешкоджає внутрішній єдності (суспільства, території, влади).

Приклади, що нами вище наведені, не можна визначити як першопричини, що дестабілізують територіальну цілісність держави, та все ж вони є певним результатом, віддзеркаленням процесів, що відбуваються в окремому суспільстві, державі та світі у цілому. Подальше існування цих явищ і процесів виступає своєрідним каталізатором, що не тільки пришвидшує розвиток подій, залишаючи по собі невирішені питання та протиріччя, а й призводить до їхньої ескалації. Як результат, зазначені процеси можуть призводити до різних видів злочинів. Так, можна виділити злочини, які передують злочинам проти територіальної цілісності держави, до них можна віднести злочини, вчинені на ґрунті расової, національної або релігійної ворожнечі; злочини, що безпосередньо посягають на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110, 110-2 ККУ); в окрему категорію можна виділити протиправну злочинну діяльність, що сприяє розвитку тероризму, екстремізму, насильницьким та радикальним проявам, що суперечать Конституції України і національному законодавству.

Особливу увагу в дослідженні злочинів проти територіальної цілісності держави привертає особистість злочинця, яку можна визначити як типову модель або абстракцію, що утворюється на підставі дослідження соціологічного (психологічного) та кримінально-правового аспектів суб'єктів злочинів та якій притаманні такі ознаки: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні і так звані фізіологічні ознаки, що у сукупності становлять структуру особистості злочинця [10, с. 83].

Безумовно, перелічені ознаки притаманні кожній особистості злочинця, специфіка ж досліджуваних нами злочинів полягає ще й у дослідженні соціальних груп, які підтримують ідеї зміни території держави, її цілісності. Небезпека таких злочинів, окрім наслідків, передбачених Кримінальним кодексом України, може проявитися у таких формах, як сецесія та сепаратизм.

У загальному вигляді під сецесією розуміють вихід зі складу держави будь-якої її частини. У процесі сецесії певна територія, на якій проживає більшість етнічної меншини, відокремлюється від держави і таким чином стає більшістю в новоствореній державній одиниці [13]. Правовою підставою використання сецесії є право на самовизначення, яке не має легітимних підстав у національному законодавстві нашої держави.

Процес сецесії може відбуватися за різними сценаріями, від добровільної передачі території (СРСП) до збройного сепаратизму. Останній варіант вирішення проблеми може викликати незадоволення інших держав і їхнє бажання втрутитися у справи. Вимога іншої держави інкорпорувати територію, де проживають зарубіжні родичі, теж означає зміну державних кордонів, тому засновані на етнічній приналежності вимоги можуть стати причиною не тільки міжетнічної, а й міждержавної війни [14]. Підтвердженням

цього є результати опитування Центру Разумкова, які констатують, що рівень міжрегіональної відчуженості українських громадян є високим. Зокрема, громадяни України вважають більш близькими до себе жителів сусідніх країн, ніж мешканців різних регіонів власної країни [15].

Сьогодні термін «сепаратизм», хоча і не має закріплення у ККУ, та на практиці дорівнює діям, передбаченими ст. 110 ККУ. Наука міжнародних відносин під сепаратизмом розуміє «теорію, політику та практику, спрямовану на відокремлення, відділення частини території держави задля створення нової самостійної національної держави або її автономізації. Ідеологією сепаратизму є націоналізм» [16, с. 39]. Прагнення частини населення або спільнот до відокремлення чи автономії, а також наслідки цих дій можна спостерігати в різних частинах Світу. «Одним із найпроблемніших регіонів є пострадянський, на якому зосереджені такі проблемні регіони, як Чечня, Дагестан, Придністров'я, Гагаузія, Крим, Косово, Донбас, Нагірний Карабах, Абхазія, Пд. Осетія. Сепаратистські тенденції мають місце і на Європейському континенті, Близькому Сході, в Азії, а також в Африці» [17, с. 304]. Упродовж останніх п'яти років наша держава зазнає руйнівного впливу на сході країни від сепаратистських наслідків: значні фінансові втрати та витрати; руйнація інфраструктури; знищення населених пунктів та втрата людських життів.

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що територіальна цілісність держави напряму залежить від

соціально-політичної стабільності, яка обов'язково має враховувати національно-культурні, міжетнічні, мовні, релігійні інтереси націй, етносів, національних і етнічних меншин, особливо прикордонних регіонів, а також корінних народів. Таким чином, дуже важливо вивчати окремі соціальні групи, їхню взаємодію між собою та з їхніми «етнічними батьківщинами». Усе це дасть змогу своєчасно та безконфліктно розв'язувати проблеми, захищати права та відновлювати справедливість, відстоювати соціокультурні інтереси й геополітичні пріоритети і перспективи всього багатогранного українського народу, що є запорукою територіальної єдності та суттєвою перешкодою для злочинів проти територіальної цілісності держави.

Висновки. В умовах глобальної інтеграції збереження територіальної цілісності є фундаментом утвердження суверенної влади, незалежності держави, визнання й утвердження недоторканності кордонів, запорукою розвитку і функціонування всього українського народу. Таким чином, проведення кримінологічного дослідження злочинів проти територіальної цілісності держави є не тільки актуальною, а й нагальною необхідністю.

Встановлення причин і умов, особистості злочинця, а також процесів, що детермінують злочини проти територіальної цілісності, мають заповнити брак знань і досвіду у протидії зазначеним злочинам і відновити цілісність і єдність Української території та її недоторканність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балагурова Н.Н. Государство как территориальная система. *Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Право.* 2007. № 12 (90). Вып. 13. С. 5–10.
2. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства: перевод с французского / Пер.: В. Краснокутский, Б. Сыромятников, А. Яценко; Предисл.: Л. Дюги, П. Новгородцев. Москва : Издательство Товарищества И.Д. Сытина, 1908. 1000 с.
3. Бараташвили Д.И., Бахов А.С., Кожевников Ф.И., Левин Д. Б. и др. Курс международного права: Понятие и сущность современного международного права. В 6-ти томах. Т. 3. Москва : Наука, 1967. 284 с.
4. Cassese A. *International Law in Divided World.* New York : Oxford University Press, 2007. 439 p.
5. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия биотехнологической революции. Москва : ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. 349 с.
6. Human Security Report: War and Peace in the 21st Century. Vancouver : Human Security Centre, University of British Columbia, 2015. 389 p.
7. Berg J. The rights to self-determination. *Public affairs quarterly.* 2011. Vol. 5. № 3. P. 39–52.
8. Jacobson J. Notes on self-determination. *New politics: A journal of socialist thought.* 2014. Vol. IV. № 1. P. 17–30.
9. Мамедов Р.В. Государственный суверенитет как объект международно-правового регулирования. *Экономика и право. XXI век.* 2013. № 2. С. 202–211.
10. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О.М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
11. Конфлікт щодо острова Тузла / Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт_щодо_острова_Тузла (дата звернення: 19.05.2019).
12. Лісничук О. «Територіальна цілісність» у дискурсі національних інтересів України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2009. Вип. 44. С. 65–72.
13. Політологія: підручник / за ред. М. Вегеша. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 384 с.
14. Аклаев А. Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент. Москва : Дело, 2005. 471 с.
15. Ідентичність громадян України: стан і зміни. *Національна безпека і оборона.* 2007. № 9(93). С. 3–9.
16. Дівак В.В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Київ : Логос, 2010. 223 с.
17. Рахмайлов В.В. Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики.* 2013. № 59-60. С. 303–310.